

ALKOTMÁNYOS FÜGGETLENSÉG ÉS GAZDASÁGI SZABADSÁG A SZUVERENITÁS KÉRDÉSE KÖLCSEY ÉS A MAGYARORSZÁGI REFORMELLENZÉK POLITIKAI DISKURZUSÁBAN, 1832–1833

Völgyesi Orsolya

PhD, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet
volgyesi.orsolya@btk.mta.hu

Az 1832. december 16-ra összehívott országgyűlés elsődleges feladata az ország régi kívánóságának, az ún. rendszeres bizottsági munkálatok (más néven *operátumok*) megtárgyalása volt. A 9 területet felöllelő bizottsági munkálatok mindenekelőtt az ország gazdasági és jogi viszonyainak korszerűsítését, a közjogi berendezkedés egyes elemeinek áttekintését és átalakítását, a Mária Terézia-féle úrbéri rendelet újraszabályozását és törvénybeiktatását, valamint az oktatás, az egyházi és alapítványi ügyek felülvizsgálatát tűzték ki célul.

Az 1791:67. törvénycikk által kirendelt országos deputáció javaslatai ekkor, azaz az 1830-as évek elején már csaknem negyven éve készen álltak, s a 19. század első felében a rendek minden országgyűlésen kérték is az uralkodót, hogy az ezeket az ország szempontjából lényeges kérdéseket érintő munkálatokat a diéta mielőbb tűzze napirendjére. Végül is az 1791-es javaslatokat az 1827:8. törvénycikk által kirendelt újabb országos küldöttség felülvizsgálta és átdolgozta, a megfogalmazott véleményeket és törvényjavaslatokat a vármegyék kérésére az uralkodó hozzájárulásával kinyomtatották, s a törvényhatóságok ezek

alapján alakították ki az 1832-es országgyűlés előtt az egyes területekkel kapcsolatos álláspontjukat. Szatmár vármegyében az operátumok véleményezésében kulcsszerepe volt Kölcsey Ferenc főjegyzőnek, aki egyébként az 1832-es diétán Szatmár követeként vett részt.

A rendek már az 1825–27-es országgyűlésen világossá tették, hogy elsőként a kereskedelmi, másodikként az úrbéri, majd az adóbiztosági munkálatot akarják napirendre tűzni, mert – álláspontjuk szerint – csak ezek együttesen eredményezhetik az adózók terheinek csökkentését. Az operátumok megyei véleményezése során a helyi deputációk így kiemelt figyelmet fordítottak a „nemzeti szorgalom” szempontjából meghatározó jelentőséggel bíró kereskedési munkálatra, amely nemcsak az ország gazdasági problémáival foglalkozott, de közjogi természetű kijelentések megfogalmazására is alkalmas volt, és ez az operátum adott leginkább lehetőséget arra, hogy a rendi keretek között politizáló közvélemény Magyarországnak a birodalmon belül elfoglalt helyét és szerepét is definiálja.

A vármegyék többsége abból az alaptételből indult ki, hogy a Magyar Királyság a ré-

gebbi törvények, de különösen a Pragmatica Sanctio és az 1791:10. törvénycikk értelmében a birodalom többi részétől külön álló, és minden tekintetben független ország, amelyet saját törvényei szerint kell kormányozni, „következésképp egyedül magában is egy egészet formálván, sorsa megállapítására külső tekinteteket el nem fogadhat” – jelentette ki Pest vármegye küldöttsége. (Pest vármegye, 1832, 5.) A Deák Ferenc által megszövegezett Zala megyei vélemény talán még világosabban fogalmazott: „[...] Magyarország a hozzá kapcsolt részekkel együtt egy sok századokat általélt szabad constitutionnak pajzsa alatt a többi örökös tartományoktól egészen különböző kormányzási formát bír, s azoktól egyáltalában független lévén, a kölcsönös védelmezési kötelezettségen kívül semmi más öszvecsatolódási egyformaságot nem ismér; és így Ausztriát a többi örökös tartományokkal együtt, kivált kereskedési tekintetben idegennek lehet nézni.” (Deák, 2000, 15.) Ennek az érvelésnek az alapját még az 1807. évi országgyűlésnek a kereskedelem ügyében írt nevezetes december 2-i felirata alapozhatta meg, amely azt igyekezett közjogi szempontból is bebizonyítani, hogy a Magyar Királyságnak mint a Birodalom másik felétől független országnak, igenis joga van a kereskedelem tekintetében arra törekedni, hogy érdekeit semmilyen más, idegen érdeknek ne rendeljék alá. Ugyanakkor arra is felhívták a figyelmet: „Az Harminczadbeli Vámok Principiumi meg határozása sem vonattathatik el a Törvény tévő Hatalomtúl, mivel az 1791-dik Esztendőbéli 67-dik Törvény Czikkely szerint is Ország’-Gyűlési végzés alá vettetett Tárgy.” (Acta Comitiorum, 1807, 465.) Ezt az érvelést akkor legalább részben József nádor méltánylandónak tartotta, s talán nem véletlen, hogy évtizedek múlva éppen a nádor

megyében a következő vélemény fogalmazódott meg: „a kereskedésre nézve is Sorsának Ő Felsége örökös Tartományai Kereskedése Sorsától való felfüggesztését, vagy még inkább annak alája való vettetését tellyességgel elfogadni nem lehet.” (Pest vármegye, 1832, 5.)

A vármegyék egy része az 1830-as évek elején a monarchia két fele között kialakult helyzetet – legalábbis a kereskedelmi viszonyok tekintetében – a *colonialis systema* kifejezéssel jellemezte. Az ekkora már állandósulni látszó, csaknem közhelyszerű szerkezet arra a Mária Terézia, s még inkább II. József uralkodása óta létező, több évtizedes gyakorlatra utalt, amely szerint a hazai termékek külföldre történő kivitelét és a külföldi áruk egy részének behozatalát a birodalmi kormányzat vagy tilalmazta, vagy a magas vámokkal ezek forgalmát gyakorlatilag lehetetlenné tette. A hazai termények exportját Magyarország és az örökös tartományok határára kivetett magas vámok, továbbá a magyar árukat sújtó egyéb fogyasztási adók még inkább nehezítették. E sérelmes helyzet megszüntetése érdekében Zala vármegye a következőképpen érvelt: „mert Magyarország Ausztriának coloniája nem lévén, a kereskedésnek az ilyes coloniale systemát, mely mellett csak egyedül Ausztriátul kellene néki azt szerezni drágábban, amit idegenektől olcsóbban vehet, soha el nem ismérheti.” (Deák, 2000, 14.)

Terminológiai szempontból érdekes adalék: az 1807-es országgyűlésen még vita alakult ki arról, hogy a Magyar Királyság vonatkozásában az uralkodónak írt feliratban célszerű-e a „colonia” kifejezést használni (*immo ipsum Regnum ad Statum quasi Colonicalem deprimunt*). Az ellenzők azon a véleményen voltak, ez megütközést keltene külföldön, hiszen Magyarországnál nincs szabadabb ország Európában, ráadásul ezt a kifejezést eddig

törvényekben és feliratokban nem alkalmazták. A támogatók szerint azonban a kijelentésnek van alapja, hiszen az országot nem saját törvényei szerint kormányozzák, a magyar jószágok idegen kézen vannak, az itthon kitermelt aranyat, ezüstöt pedig kiviszik a Magyar Királyság területéről, továbbá a szófordulat már az 1805-ös hasonló tárgyú feliratban is szerepelt (Jegyzőkönyv, 1807, 684–688.).

Az ország gyarmati helyzetére való hivatkozás több forrásra is visszanyúlik. Egyik az 1791-es deputáció tevékenységében meghatározó szerepet játszó Skerlecz Miklós zágrábi főispán munkája, amely a kereskedési munkálat törvényjavasataihoz fűzött részletes indoklást is tartalmazta, s amelyet néhány évvel az operátumok megyei felülvizsgálata előtt, 1826-ban nyomtattak ki, és tettek a szélesebb közvélemény számára is elérhetővé. A rendkívül alapos közgazdasági ismeretekkel rendelkező Skerlecz az Európán kívüli területeken zajló gyarmatosítással állította párhuzamba mindazt, ami a külkereskedelem feltételeinek kialakítása, s különösen a vámtételek megszüntetése során az egyébként közjogi szempontból független Magyar Királysággal történt.

Milyen megoldást javasoltak a vármegyék a helyzet rendezésére? Mindenekelőtt megakarták szüntetni azt a törvénytelennek tartott gyakorlatot, hogy a birodalmi kormányzat az országgyűlés és a hazai kormányzók megkerülésével rendszertelenül és kiszámíthatatlanul módosítja a vámok mértékét, átláthatatlan viszonyokat teremtve a nemzeti szorgalom és nemzeti gazdálkodás szempontjából meghatározó jelentőségű kereskedelem terén.

A törvényhatóságok többsége éppen ezért az ezzel kapcsolatos igazgatási feladatokat – csakúgy, mint a Skerlecz-féle javaslat – a Helytartótanácsra akarta bízni, kisebb részük ezt a jogkört az Udvari Kamarától ténylege-

sen is függetlenné váló Magyar Kamarára ruházta volna. Ugyanakkor erőteljesen meglelt az a törekvés, amely az országgyűlés hatáskörébe utalta volna a külkereskedelem feltételrendszerének, mindenekelőtt a harmincadvámok alapelveinek kidolgozását. Számos megye fontosnak tartotta, hogy a Helytartótanács a vámtételek meghatározásakor kérje ki a törvényhatóságok véleményét, sőt volt javaslat, amely azt szorgalmazta, hogy a más államokkal kötendő kereskedelmi megállapodásokat is előzetesen véleményezhessék a törvényhatóságok a Helytartótanács útján. Mindez maga után vonta volna a Helytartótanács teljes függetlenségének megeremtését, s végső soron az igazgatás valamennyi ágának az említett kormányzókban történő egyesítését, így felvetődött a Magyar Kamara és a Helytartótanács összekapcsolásának gondolata is. Több megye szorgalmazta – igaz, részben már a közjogi operátumban kifejtve – a Helytartótanács tanácsosainak felelősségre vonhatóságát és az országgyűlés előtti beszámoló kötelezettségét is.

Mindezek a lépések kétségtelenül az ekkor minden korlátozás nélkül gyakorolt felségjogok csorbítását jelentették volna, ám növelték volna a mindenkori országgyűlés hatáskörét. A megyék egy része a változtatások szükségességét ezért úgy igyekezett megindokolni, hogy javaslataik nem újítást vezetnének be, csak egy régebbi törvényes állapotot állítanának vissza, vagy hoznának ismét gyakorlatba, ahogy ezt a harmincadvámok kapcsán az általuk idézett 1655:100. és 1715:91. törvénycikkből is egyértelműen bizonyítva látták. Pest megye küldöttsége egyenesen úgy fogalmazott, hogy a harmincadvámok megállapítása mindig is „országos tárgy volt”. Torontál megye viszont éppen az „idők szellemére” és a közvéleményre hivatkozva javasolta, hogy a kormányzat

mondjon le eddig gyakorlott jogainak egy részéről. A változás eléréséhez a törvényhatóságok tehát különböző politikai beszédmódokat használtak: a régi törvényekre hivatkozó érvek mellett már jelen volt a korszellemet és a közvéleményt segítségül hívó érvelési technika is. Szatmár ezzel szemben kijelentette: „A’ harmincad tagadhatatlanul a’ koronai jusok közé tartozik”, s a megye nem ment bele semmilyen alkotmányos kérdést érintő közjogi természetű eszmefuttatásba, csak a vámok meghatározásának és beszedésének módját kívánták újrászabályozni. Szatmár, eltérően a vármegyék többségétől, egyébként nem is a kereskedési, hanem a jogügyi munkálat elsőként való tárgyalását szorgalmazta.

A megyei javaslatokban rendre előkerült a *kereskedési szabadság* kifejezés, amelyet azonban a törvényhatóságok eltérő módon értelmeztek. Pest vármegye elég általános megfogalmazással a szabad kereskedelemnek a lehetséges határig történő bevezetését szorgalmazta abban a reményben, hogy más országok áruinak bebocsátása hasonló kedvezményekkel járna a magyar termékek esetében is. Bács megye a teljes szabadkereskedelem mellett foglalt állást, és fontosnak tartotta volna, hogy valamennyi állam tegye a kormányzás alapelvevé ezt a gyakorlatot. A megyék egy része azonban különbséget tett a birodalom két fele, valamint az azon kívül álló államokkal való kereskedés feltételrendszere között. Voltak olyan törvényhatóságok – pl. Sopron, Zemplén vagy Bihar –, amelyek a Magyar Királyság és az örökös tartományok között el akarták törölni a vámokat, Baranya, Csanád, Komárom, Nógrád, Temes, Torontál, Zala azonban fenn akarta tartani azokat, és a viszonzosság (reciprocitás) elve alapján történő szabályozást szorgalmazta. Bihar a birodalom kívüli államok esetében megtartotta

volna a vámokat, Temes azt képviselte, hogy a hazai termékek esetében szabad legyen a kivétel, a behozatal azonban a „honi jóllét’ érdekeihez alkalmaztassék”, a birodalom két fele között pedig a teljes viszonzosság megeremtését sürgették. Sopron úgy látta volna célszerűnek, ha Magyarország és az örökös tartományok között a vámok a jövőben teljesen megszűnnének, a külföld viszonylatában pedig azt javasolták, bizonyos termékeket a birodalom mindkét fele teljesen szabadon hozhatna be, illetve vihetne ki (Magyarország tehát minden korlát nélkül exportálhatna gabonát, bort, gyapjút, marhát, és korlátlanul importálhatna textilárut), ám bizonyos esetekben fenntartották volna a mérsékelt vámokat is. Győr megye választmánya szerint a magyar árukra a harmincadvám kivül kivetett egyéb vámokat itthon is be kellene vezetni, és ki kellene vetni az örökös tartományokból behozott termékekre, s az ebből befolyó összeg a felállítandó országos közpénztárt (*fundus publicus*) gyarapíthatná. A hangsúly tehát a megyei javaslatok döntő többségében a kölcsönösségen, a mérsékelt és állandó vámokon volt. Ami a terminológiai kérdéseket illeti: amíg a birodalom két fele közötti ideális viszonyt az 1790-es években keletkezett Skerlecz-féle javaslat elsősorban az *aequilibrium* (egyenlőség) kifejezéssel írta le, addig az 1830-as évek elején a hangsúly a *reciprocitas* (viszonzosság) fogalomra tevődött át.

Rögtön az országgyűlés elején komoly vita alakult ki arról, hogy melyik munkálatot tűzze az alsótábla először napirendre. Az uralkodói előterjesztések első helye az úrbéri, másodikra a jogügyi operátomot helyezték, a rendek azonban ragaszkodva az 1826. január 20-i feliratban megfogalmazott sorrendhez, első helyen a kereskedési, második helyen az úrbéri, harmadik helyen az adóbiztosági

munkálatot tárgyaltak volna. A kormányzatnak a sorrend kérdésében két cél lebegett a szeme előtt: érdemben mérsékelni szeretne volna az adózók terheit, és mindenképpen el akarta kerülni, de legalábbis el kívánta odázni a felségjogokat és közjogi kérdéseket érintő témák napirendre tűzését, így a kereskedési és közjogi munkálatot csupán az ötödik, hatodik helyen szerepeltették volna a diéta tárgysorozatában. Ugyanakkor azt is meg akarták akadályozni, hogy a rendek az operátumok megtárgyalása előtt vagy mellett más kérdést is elővegyenek, például a több évtizede orvosolatlan előleges sérelmeket, amelyek az ország nemzeti függetlenségét és területi integritását is érintő követeléseket tartalmaztak. Az előlegesek listáján szerepelt többek között a magyar nyelv ügye és a Magyar Kamara önállósága, a só árának az országgyűlés megkerülésével történő önkényes megváltoztatása, vagy Erdély és a Részek Magyarországgal való uniója, a katonai véghelyeknek a polgári közigazgatásba történő visszacsatolása. Az országgyűlés elején kerületi jegyzővé választott Kölcsey dolgozta ki a magyar nyelv ügyében készült nagy jelentőségű üzenetjavaslatot, és Wesselényivel szoros együttműködve az Erdély és a Részek unióját szorgalmazó pontot az előlegesek közül, ez utóbbi hozta meg számára az igazi ismertséget és elismerést az országos politikában is.

Ami az operátumok sorrendjét illeti: az országgyűlési vitában csak néhány új elemmel bővült az eddig elmondottakhoz képest a kereskedési munkálat melletti argumentáció: Trencsén követé, Borsiczky István úgy vélte, a kormányzatnak is elemei érdeke a helyzet rendezése, s állítását a következő történelmi párhuzammal igyekezett alátámasztani: „Tudva van, hogy a Nép zendülésektől senki inkább nem irtózik, mind az Austriai Minis-

terium, már pedig miegyébb gerjesztette mind a két America felkelését, mind a Coloniális állapottal össze kapcsolt nyomások?” Ugyancsak történelmi példával érvelt még korábban Borsod első követe, aki azt eleve nítette fel, hogy a 19. század eleji kontinentális zárlat katasztrofális hatást gyakorolt a Habsburg Birodalomra, s utalt az uralkodó 1813-as manifesztumára, amely szerint a Monarchia a kereskedés megszűnése miatt akkor a nemzethalál szélén lebegett.

A rendek tehát arra igyekeztek rámutatni, hogy nemcsak a Magyar Királyság jóléte, de az egész Monarchia belső nyugalma és stabilitása is múlhat a kereskedelmi viszonyok megfelelő elrendezésén, valamint a nemzet és az uralkodó közötti bizalom helyreállításán. Már a 19. század elejétől jelen volt tehát az az érvrendszer is, amely nem a közjogi megközelítés alapján, hanem a kölcsönös érdekekből és a kölcsönös haszonból kiindulva próbálta a kereskedelmi viszonyok átalakítását elérni. Ennek az érvelésnek fontos eleme volt a „gazdag Pannónia” (*fertilitas Pannoniae*) több évszázados toposza is, Hont vármegye például a kereskedési operátum elsősege melletti felszólalásában kijelentette, a kedvező változások következményeként: „ezen a Természetnek minden adományaival felruházott Haza valóságos Eldorádóvá fog által változtatni.” (Jegyzőkönyv, 1832/3, 95., 69., 107.)

Am a kereskedési munkálat mellett érvelő hagyományos ellenzéki szemléletmód mellett megjelent egy másik típusú ellenzéki magatartás is, amely úgy látta, a korkivánalmaknak és a közvélemény elvárásának az felelne meg inkább, ha az országgyűlés először az adózók helyzetét rendezné, s csak utána foglalkozna a kereskedelem állapotával. Ehhez az ellenzéki csoportosuláshoz csatlakozott Kölcsey is, aki *Országgyűlési Naplójában* több ízben is

megpróbálta az ekkor formálódó érdekegyesítő politika lényegét összefoglalni: „Ugy intézni az urbariumi tárgyat, hogy az adózó nép nagy tömege egyszer már a polgári alkotmányba lépjen, s ez által az alkotvány hétszáz ezer puhaság és szegénység által elaljasodott lélek helyett tíz milliom felemelkedőt nyerjen: olly gondolat, mi csak egy a hazát forrón szerető emberben támadhatott.” vagy: „Mert hogy a kormány urbarium által urbariumot akar, Wesselényi pedig és a többiek urbarium által nemzetet akarnak”. (Kölcsey, 2000, 48, 52.) Hosszas vita után első körben az operátumok sorrendjét tekintve Kölcsey által is képviselt álláspont győzött, vagyis az úrbéri, kereskedési, adóbiztosági munkálat sorrendje nyert többséget, de 1833 májusában végül az uralkodói akarat érvényesült, s az úrbéri törvénycikkek után a jogügyi munkálat került a második helyre, a kereskedési munkálat pedig ebben a formában sohasem került a diéta napirendjére. Az országgyűlés egészét tekintve mindezek ellenére jól érzékelhető volt, hogy a rendek megpróbálták azokat az önál-

lóan, korlátozás nélkül gyakorolt uralkodói jogköröket (ún. *rezervátákat*; ilyen volt a külügy, a hadügy, a gazdaság, az oktatás, az egyházpolitika) az uralkodóval közösen gyakorolt, a rendi dualizmus modellje szerint kétpólusú törvényhozás hatáskörébe vonni, s a rendek és az uralkodó között zajló *diaetalis tractatus* kölcsönös alkufolyamatába beilleszteni. S ha elfogadjuk Jean Bodin állítását, hogy a szuverenitás első és talán legfontosabb jegye a törvényalkotás, érthetővé válik a rendek erőfeszítése, hogy a törvényhozó és végrehajtó hatalomról szóló (*De legislativae et executivae potestatis exercitio*) 1791:12. törvénycikk rendelkezéseit minden lehetséges területen igyekeztek érvényesíteni. A rendszeres bizottsági munkálatok ebben pedig mindenképpen a rendek kezére játszottak, hiszen az operátumok számos, addig kizárólag az uralkodói rezerváták közé tartozó területet érintettek.

Kulcsszavak: Kölcsey Ferenc, reformellenzék, rendszeres bizottsági munkálatok, országgyűlés, harmincadvámok, kereskedés

IRODALOM

- Barta István (1964): *A fiatal Kossuth és kora*. Akadémiai doktori értekezés. Kézirat. MTAK Kt.
- Acta Comitiorum (1807): [Az 1807-es országgyűlés irásai] Pest vármegye (1832): *Az országos rendszeres munkálaknak megfontolására tekintetes Pest Vármegye rendei által kiküldetett deputációnak véleménye a kereskedésbeli (commerciale) tárgyban a tekintetes nemes vármegyének erre tett észrevételeivel és határozataival együtt*. Trattner és Károlyi, Pest
- Deák Ferenc (2000): „*Javítva változtatni*”: *Deák Ferenc és Zala megye 1832. évi reformjavaslatai*. (Sajtó alá rendezte: Molnár András) Zala Megyei Levéltár, Zalaegerszeg • <http://www.zml.hu/letoltes/zgy49.pdf>
- Jegyzőkönyv (1807): *Felséges Első Ferenc ausztriai császár, Magyar- és Csehország koronás királyától Buda szabad királyi városába 1807-dik esztendőben Sz. György havának 5-dik napjára rendeltetett Magyar Országgyűlésének jegyző-könyve* [...]. Landerer, Pest

Jegyzőkönyv (1832/3): *Felséges Első Ferenc ausztriai császár, Magyar- és Csehország koronás királyától Pozsony szabad királyi városába 1832-ik esztendőben, Kanácson havának 16-ik napjára rendeltetett Magyar Országgyűlésének jegyzőkönyve*. Belnay-Landerer-Schmid-Weber, Pozsony

József nádor (1935): *József nádor inatai III. 1807–1809*. (Kiad.: Domanovszky Sándor) Magyar Történelmi Társulat, Budapest

Kölcsey Ferenc (2000): *Országgyűlési Napló*. (Sajtó alá rendezte: Völgyesi Orsolya) Universitas, Budapest

Skerlecz Miklós (1826): *Projectum Legum motivatum in Objecto Oeconomiae Publicae et Commertii perferendarum*... Weber, Pozsony • <http://mudrac.ffzg.unizg.hr/~njovanov/skrx.html#chapter5>

Völgyesi Orsolya (2002): *Politikai-közéleti gondolkodás Békés megyében a reformkor elején: A rendszeres bizottsági munkálatok megyei vitái 1830–1832*. Békés Megyei Levéltár, Gyula